

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/74603>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

Vrijheid blijheid?

Hoe betrouwbaar is de beoordeling van het onderdeel tekstopgave in het pa-examen?

Inleiding

Wie studeert aan een pedagogische academie, moet al sinds jaar en dag aan het eind van de driejarige opleiding een eindexamen doen. Voor wat betreft het vak Nederlands bestaat dat uit twee hoofdonderdelen: een mondeling gedeelte en een schriftelijk gedeelte. Het schriftelijk gedeelte, dat voor 2/5 het eindcijfer Nederlands bepaalt, bestaat uit twee opgaven. De studenten moeten een opstel maken, en ze moeten een aantal vragen beantwoorden naar aanleiding van een prozatekst.

Uit de onderzoeksliteratuur is genoegzaam bekend dat de beoordeling van een opstel in de Nederlandse onderwijspraktijk een hachelijke zaak is. Rijlaarsdam & Wesdorp (1984, p. 289) constateren dat docenten/beoordelaars in hun oordelen niet of nauwelijks met elkaar overeenstemmen. Terwijl de minimale eis waaraan een intersubjectieve betrouwbaarheid moet voldoen .70 bedraagt, komt de betrouwbaarheidscoëfficiënt van Nederlandse opstelbeoordelaars meestal niet boven .45.

Hoe betrouwbaar de oordelen zijn die na een mondeling examenonderdeel gegeven worden, is veel minder bekend. Gezien de betrouwbaarheids-verstorende effecten die zich tijdens zo'n mondelinge sessie kunnen voordoen (signifisch effect, halo-effect, sequentie-effect, de persoonlijke beoordelaars- karakteristiek en het contaminatie-effect (o.c., p. 280-283)) valt echter te vrezen dat de aanwezigheid van een rijksgecommitteerde niet voldoende waarborg biedt dat de studenten precies krijgen wat ze waard zijn.

Maar hoe staat het dan met de betrouwbaarheid van het laatste onderdeel van het examen Nederlands: de tekstopgave? Aan de betrouwbaarheid van de beoordeling bij dat onderdeel wordt in het algemeen nog het minst getwijfeld. Landelijk wordt immers vastgesteld welke tekst er gebruikt wordt, en welke vragen de studenten daarbij moeten beantwoorden. Objectiviteit lijkt verzekerd. Maar ook hier doet zich een probleem voor. In tegenstelling tot wat op het voortgezet onderwijs al heel lang gebruikelijk is, wordt bij de tekstopgave op de pa landelijk geen normering vastgesteld. Er zijn geen voorschriften, noch adviezen voor de weging van de verschillende vragen. Ook ontbreken modellen voor wat goed en fout gerekend moet worden.

Wat dit precies voor consequenties heeft voor de betrouwbaarheid van de cijfers die voor het onderdeel tekstopgave gegeven worden, is niet duidelijk. Gezien het gewicht van het vak Nederlands in het pa-examen en de betrouwbaarheidsproblemen bij het opstel en het mondeling examen, hebben wij een onderzoekje gedaan naar de kwaliteit van de beoordeling van de tekstopgave in zijn huidige vorm. De resultaten kunnen van direct belang zijn voor het pa-examen zoals dat in 1986 nog een keer landelijk zal worden afgenomen; daarnaast heeft het onderzoek wellicht enige relevantie als illustratie van de praktijk bij tekstbegriptoetsen in het algemeen.

Opzet

De tekst die in 1985 is gebruikt voor het onderdeel tekstopgave, is een fragment uit een opstel van R.C. Kwant: 'Verouderen en zinvol bestaan' (uit de bundel Hoezo te oud?, De Horstink, Amersfoort, 1984). Bij deze tekst werden 9 vragen gesteld, waarvan er 3 uit twee onderdelen bestonden.

Een uitwerking van de opgave hebben wij samengesteld uit produkten van verschillende examenkandidaten; het totaal noemden we het werk van student X. Aan 8 verschillende docenten/gecommitteerden, betrokken bij het examen van 6 verschillende pa's, hebben we het werk van student X voorgelegd met het verzoek dit werkstuk als examenprodukt te beoordelen. We vroegen de betrokken docenten/gecommitteerden aan te geven wat student X voor elke vraag afzonderlijk zou krijgen, we vroegen het totaaloordeel over het werk van student X en tenslotte verzochten we aan te geven wat bij elke vraag het maximum aantal punten was dat voor een correct antwoord gegeven kon worden. De 6 pa's bij de examens waarvan de respondenten betrokken zijn, hebben een zekere regionale en levensbeschouwelijke spreiding.

Behalve aan de genoemde docenten/gecommitteerden legden we het werk van student X voor aan de auteur van de tekst waarbij de vragen gesteld waren: prof. dr. R.C. Kwant. Ook hem verzochten wij aan te geven hoe hij de antwoorden van student X waardeerde.

Resultaten

De resultaten van het onderzoekje zijn verwerkt in een drietal tabellen. Niet op alle pa's werd een 100-puntsschaal gehanteerd: soms hanteerde men een 50-puntsschaal, soms een 25-puntsschaal. Om de beoordelingen vergelijkbaar te maken, hebben we in die gevallen alle opgegeven waarden vermenigvuldigd met 2, resp. 4.

In tabel 1 is weergegeven hoe op de verschillende pa's de antwoorden van student X werden gewaardeerd. Er waren 2 respondenten van PA 3 en 2 respondenten van PA 5.

In de laatste kolommen van tabel 1 is resp. de gemiddelde waardering van de 8 respondenten aangegeven en het verschil tussen het maximum en het minimum van de gegeven waarderingen.

In de laatste rijen van tabel 1 is resp. het aantal extra-punten aangegeven (dat kon wegens spel- of stijlfouten ook negatief zijn), en het behaalde totaal aantal punten.

	PA 1	PA 2	PA 3		PA 4	PA 5		PA 6		
			d.1	d.2		d.1	d.2		GEM.	MAX-MIN
VRAAG										
1	8	5	8	8	5	4	4	2	5.5	6
2a	5	3	8	8	4	8	8	6	6.2	5
2b	0	0	0	0	0	0	0	1	0.1	1
3	10	9	4	4	6	2	6	12	6.6	10
4	9	6	8	8	3	6	6	11	7.1	8
5a	3	5	4	4	6	6	6	6	5.0	3
5b	2	2	0	4	2	2	2	0	1.7	4
6	9	4	4	0	3	0	4	4	3.5	9
7	6	5	8	8	3	10	8	6	6.7	7
8a	2	4	0	2	0	0	0	0	1.0	4
8b	4	4	0	0	0	2	4	6	2.5	6
9	10	2	6	8	0	8	8	6	6.0	10
EXTRA	+8	0	-4	-4	-1	0	-2	0		
TOTAAL	76	49	46	50	31	48	54	60	51.75	45

Tabel 1. De waardering die voor de antwoorden van student X werd gegeven, omgerekend naar aantal punten op een 100-puntsschaal

Opvallend aan deze tabel is in de eerste plaats het grote verschil in de totaalscores. Student X haalt op de ene pa een 7.6 (afgerond: 8) als eindcijfer, terwijl hij op een andere pa voor dezelfde prestatie slechts met een 3.1 (afgerond: 3) beloond wordt. De oorzaak ligt niet in één of enkele vragen waarover verschil van inzicht zou bestaan. Uit de laatste kolom blijkt dat er over de hele linie een groot gebrek aan overeenstemming is. De respondenten zijn het blijkbaar niet altijd eens over de vraag wat nu eigenlijk goed of fout is (zie vraag 2b en vraag 9), maar verschillen ook sterk van inzicht als het gaat om de waardering van de formulering waartoe student X gekomen is.

Verrassend is ook het verschil in extra-punten dat student X op de verschillende pa's behaalt. Terwijl de meeste respondenten, conform één van de (schaarse) richtlijnen van de inspectie, punten aftrekken voor spel- en stijlfouten, is er één respondent die er 8 punten bijdoet.

Om de mate van intersubjectieve overeenstemming tussen de respondenten te bepalen, hebben we de gemiddelde correlatie berekend. We vonden een waarde van .54, wanneer we alle docenten in de berekening betrokken, en een waarde van .49 wanneer we van PA 3 en PA 5 slechts de waarderingen van één respondent mee lieten wegen. Dat duidt op een lage mate van overeenstemming; er is al opgemerkt dat pas van een betrouwbaar oordeel sprake kan zijn, wanneer de gemiddelde correlatie minimaal .70, liever nog .80 bedraagt. De oordelen van de respondenten van dezelfde pa kwamen veel beter met elkaar overeen: docent 1 en docent 2 van PA 3 haalden een correlatie van .85; docent 1 en docent 2 van PA 5 kwamen uit op .86.

Voor de gevonden gemiddelde lage correlatie zijn twee verklaringen denkbaar. Er kan een te geringe overeenstemming bestaan over de verdeling van het aantal per vraag te behalen punten (de gehanteerde schaal) en er kan een te geringe overeenstemming bestaan over de kwaliteit van het antwoord van student X.

In tabel 2 is aangegeven welke schaal er op de 6 pa's gehanteerd is.

MAXIMUM AANTAL PUNTEN PER VRAAG

VRAAG	PA 1	PA 2	PA 3	PA 4	PA 5	PA 6	GEM	MAX-MIN
1	10	10	8	10	10	8	9.3	2
2a	5	5	8	8	8	12	7.7	7
2b	5	5	4	8	6	1	4.8	7
3	10	10	4	6	10	12	8.7	8
4	10	10	8	8	8	12	9.3	4
5a	5	5	8	6	6	8	6.3	3
5b	5	10	16	10	6	12	9.8	11
6	10	10	12	10	10	10	10.3	2
7	10	5	8	6	12	6	7.8	7
8a	6	10	8	10	8	7	8.2	4
8b	6	10	8	6	6	6	7.0	4
9	10	10	8	12	10	6	9.3	6
EXTRA	8	0	0	0	0	0	1.3	8
TOTAAL	100	100	100	100	100	100		

Tabel 2. De puntenverdeling die op de verschillende pa's wordt gehanteerd

Ook bij deze gegevens hebben we de gemiddelde correlatie berekend. Die was nog lager dan bij de scores in tabel 1; nu vonden we een intersubjectieve overeenstemming van .25. De respondenten zijn het dus in het geheel niet met elkaar eens als het gaat om de schaal die gebruikt moet worden. In twee gevallen (PA 1 met PA 3 en PA 3 met PA 5) vonden we zelfs een negatieve correlatie. Een vraag die op de ene PA dus van belang wordt gevonden, vindt men op de andere pa dus juist niet belangrijk, en andersom.

Hoe staat het nu met de overeenstemming van de respondenten over de kwaliteit van de gegeven antwoorden, los van de gehanteerde schaal? Daarop is het antwoord in tabel 3 te vinden. Daar hebben we bij elke vraag de mate waarin de antwoorden correct werden bevonden, uitgedrukt in een percentage.

	PA 1	PA 2	PA 3		PA 4	PA 5		PA 6		
			d.1	d.2		d.1	d.2		GEM.	MAX-MIN
VRAAG										
1	80	50	100	100	50	40	40	25	60.6	75
2a	100	60	100	100	50	100	100	50	82.5	50
2b	0	0	0	0	0	0	0	100	12.5	100
3	100	90	100	100	100	20	60	100	83.7	80
4	90	60	100	100	37.5	75	75	91.7	78.6	62.5
5a	60	100	50	50	100	100	100	75	79.4	50
5b	40	20	0	25	20	33.3	33.3	0	21.4	40
6	90	40	33.3	0	30	0	40	40	34.2	90
7	60	100	100	100	50	83.3	66.7	100	82.5	50
8a	33.3	40	0	25	0	0	0	0	12.3	33.3
8b	66.7	40	0	0	0	33.3	66.7	100	38.3	100
9	100	20	75	100	0	80	80	100	69.4	100
GEMIDDELD PER VRAAG (TOTAAL/12)	68.2	51.7	54.8	58.3	36.4	47.1	55.2	65.2	54.6	

Tabel 3. De waardering die voor de antwoorden van student X werd gegeven, uitgedrukt in percentages van de maximale waardering voor de betreffende vraag

Ook bij deze scores is de intersubjectieve overeenstemming berekend. De gemiddelde correlatie, wanneer alle docenten bij de berekening betrokken werden, bedroeg .51; wanneer van PA 3 en van PA 5 de scores van slechts één docent mee werden gewogen, bedroeg de correlatie .45. De correlaties tussen de docenten van PA 3 en PA 5 tenslotte bedroegen nu resp. .94 en .88.

Geconstateerd moet worden dat de onbetrouwbare oordelen uit tabel 1 niet aan slechts één oorzaak te wijten zijn. Zowel over de te hanteren schaal als over de kwaliteit van de antwoorden lopen de meningen van de respondenten sterk uiteen. De docenten/gecommitteerden verschillen overigens niet alleen met elkaar van inzicht: uit de reactie van prof. Kwant bleek dat in een aantal gevallen de auteur van de tekst een antwoord als onjuist beschouwde dat door een respondent geheel correct werd genoemd.

Conclusie

Het examenonderdeel tekstopgave van de pa wordt volstrekt onbetrouwbaar gewaardeerd. Welk cijfer een student(e) voor zijn/haar prestatie krijgt, is sterk afhankelijk van de pa waar het werkstuk wordt beoordeeld. Ieder instituut kent een eigen schaal (de eerste factor die onbetrouwbaarheid veroorzaakt), iedere docent/gecommitteerde waardeert de antwoorden van studenten op zijn/haar eigen wijze (de tweede factor).

Hoe zou aan deze willekeur een eind gebracht kunnen worden? Wij denken dat de grootste problemen op een vrij eenvoudige manier op te lossen zijn. In de eerste plaats zou het goed zijn wanneer het aantal toe te kennen punten per vraag (de schaal) landelijk vastgesteld zou worden.

Daarnaast echter moet er ook voor worden gezorgd dat het zogenaamde signifisch effect minder kansen krijgt. Er moet sprake zijn van een behoorlijke overeenstemming over de kwaliteiten die de antwoorden moeten hebben, en de formuleringen waaruit die moeten blijken. De docenten/gecommitteerden moeten een duidelijk beeld hebben van wat wel en niet een correct antwoord is (Rijlaarsdam & Wesdorp, 1984, p. 281).

Een flinke verbetering zou al bereikt kunnen worden wanneer er een landelijk correctiemodel wordt gehanteerd. Kreeft & Sanders (1979, 1983) melden bij gebruik van correctiemodellen correlaties tussen .50 en .75. Maar voor een werkelijke oplossing van het betrouwbaarheidsprobleem is een correctiemodel niet afdoende. Daarnaast is het noodzakelijk dat docenten van verschillende pa's zich samen buigen over het correctiewerk. Zo kan het signifisch effect nog verder worden teruggedrongen. De functie van de gecommitteerde ligt dan vooral in het bestrijden van het halo- en het contaminatie-effect. Hij/zij kan helpen voorkomen dat een docent zich teveel laat leiden door wat hij al van een student weet en/of door de belangen die hijzelf of zijn instituut bij een bepaalde uitslag kan hebben.

Er is nog een andere mogelijkheid: er kan ook worden besloten landelijke tekstopgaven te laten vervallen. Op veel pa's sluit het schriftelijk examen Nederlands immers nauwelijks meer aan op de onderwijsprogramma's, die steeds meer taaldidactisch van aard zijn geworden. Hoe dan ook, zolang er nog met een landelijke opgave wordt gewerkt, moet het uiterste worden gedaan om de beoordeling betrouwbaar te laten verlopen. PA-studenten hebben recht op een rechtvaardig examen.

C. Jansen, gecommitteerde voor het vak Nederlands

H. Paus, docent Nederlands

Literatuur

Kreeft, H. & P. Sanders, Correctiemodellen bij examens in open vraagvorm.

Paper ORD, Leiden 1979.

Kreeft, H. & P. Sanders, 'Response models for examinations with open-ended questions', In: J. van Weeren (ed.), Practice and problems in language testing, 5, Arnhem, CITO, 1983, p. 105-108.

Rijlaarsdam, G. & H. Wesdorp, 'Het beoordelen van taalvaardigheid in het onderwijs', In: C.J.M. Jansen & M.F. Steehouder (red.), Taalbeheersing in artikelen, Leiden, 1984, p. 276-322.

BIJLAGEN

1. TEKSTOPGAVE NEDERLANDSE TAAL- EN LETTERKUNDE
VOOR DE PEDAGOGISCHE ACADEMIES
DD 26 MAART 1985
2. VRAGEN BIJ DE TEKSTOPGAVE 1985
3. ANTWOORDEN VAN PA-STUDENT X BIJ DE TEKSTOPGAVE 1985

**EINDEXAMEN VAN DE TWEDE LEERKRING
VAN DE PEDAGOGISCHE ACADEMIES 1985**

Onderwijzersstaatsexamen 1985

NEDERLANDSE TAAL EN LETTERKUNDE

TEKSTOPGAVE

Dinsdag 26 maart, 14.00–16.15 uur

Lees onderstaande tekst aandachtig door en beantwoord daarna de vragen.

De hieronder volgende tekst is een fragment uit een opstel van R. C. Kwant: Verouderen en zinvol bestaan. De tekst komt voor in de bundel: Hoezo te oud? (De Horstink, Amersfoort, 1984).

- I** Oude mensen bestaan en wij hebben er geen moeite mee ze aan te wijzen. Op straat en in parken komen wij ze tegen, en wij krijgen geen ruzie met elkaar bij de concrete toepassing van dit woord. Een scherpe, objectieve grens tussen oud en nog-niet-oud bestaat echter niet. Er zijn dus grensproblemen, en deze nemen ongetwijfeld toe wanneer wij inspraak verlenen
- 5 aan de betrokkenen. Er zijn immers twee manieren waarop het verschijnsel ouderdom gezien wordt. Het wordt van buitenaf waargenomen en van binnenuit beleefd. Van buitenaf nemen wij de rimpelige huid waar, de wat gekromde gestalte, de moeizame verandering van houding, de vaartarme bewegingen. Van binnenuit voelt iemand dat zijn lijf hem niet meer zozeer ter beschikking staat als vroeger. Waarschijnlijk voelt de oude mens zijn ouderdom veeleer
- 10 relationeel; hij wordt het tanen van zijn eigen vermogens gewaar doordat hij rondom zich mensen ziet doen wat hij zelf niet meer vermag te doen. Vaak is er verzet tegen de kwalificatie „oud”. Houdt deze niet een afkeuring, een opzijzetting in? Misschien is dit niet altijd zo geweest, maar bij ons is het vrij algemeen het geval. Oud wordt vaak geassocieerd met gebrekkig, hulpbehoevend, versleten. Daarom zijn wij, zeker wanneer wij complimenteus
- 15 willen zijn, niet scheutig met dit woord dat immers door betrokkenen allerm minst gretig wordt beluisterd.
- II** „Veroudering” klinkt aanmerkelijk milder. Dit woord kan relatief en absoluut gebruikt worden. Jonge mensen kunnen verouderen in relatieve zin, bijvoorbeeld als zwemster, voetballer of wielrenner. Ook in het beroepsleven zijn er soorten van bezigheid waarvoor een
- 20 jeugdige leeftijd wenselijk is. Ik heb herhaaldelijk gelezen dat begaafde mensen spoedig verouderen voor creatief onderzoekswerk in de bèta-sector. Daarnaast bestaat echter de veroudering zonder meer, die het oud zijn als nabije toekomst aankondigt. Veroudering is een biologisch gegeven; medische feiten oefenen daarop invloed uit. Ook iemands psyche kan veroudering bevorderen of uitstellen. Ten slotte speelt de sociale constellatie een rol.
- 25 Wij leven onder elkaars blik en internaliseren vaak het oordeel dat over ons geveld wordt. Ontstaat in een gemeenschap de algemene gewoonte mensen eerder als oud aan te duiden, dan is de kans groot dat zij zich eerder voelen verouderen. Welnu, dit lijkt bij ons te gebeuren.
- III** Is veroudering een onontkoombare fataliteit? Aan de biologische veroudering valt iets te doen; wij kunnen zorg dragen voor een gezonde levenswijze; zichtbare tekenen van veroudering kunnen bovendien nog aan het oog worden onttrokken. Psychische veroudering kan
- 30 ook wel worden bestreden, wanneer men namelijk voldoende toegankelijk en gevoelig blijft voor kritiek van jongeren. Kan er iets gedaan worden aan sociale veroudering? Deze wordt momenteel opgedrongen door een machtig „patroon”, en het lijkt onmogelijk dit patroon zelf direct aan te pakken. Wel kan iemand ervoor zorgen zich niet te laten bepalen door zijn
- 35 ervaringen uit het verleden. Hij kan trachten actief deel te hebben aan de ervaringen van vandaag. Hij kan zich ook, als enkeling, verzetten tegen de kracht waarmee het patroon zich aan hem opdringt. Maar ook al doet hij niet mee met het algemene patroon van denken en waarden, hij blijft er slachtoffer van. Hij kan er immers niets aan doen dat hij, bijvoorbeeld als werknemer, volgens het algemene patroon in het oog van zijn medemensen veroudert.
- 40 Verzet hij zich daartegen, dan maakt hij zich belachelijk en bevordert hij het gevaar dat hij denkt te bezweren. Er zijn sectoren van industrie en handel die gebruik — soms ook misbruik — maken van de toenemende vrees voor veroudering. Er zijn middelen op de markt die in het vooruitzicht stellen dat veroudering wordt voorkomen. De angst voor veroudering roept soms merkwaardige praktijken in het leven. Het sprookje van de verjongingsmachine is niet
- 45 helemaal achterhaald.
- IV** Er zijn aanwijzingen van veroudering, dat wil zeggen signalen die aangeven dat iemand duidelijk ouder aan het worden is. Deze signalen weerspiegelen zich in de beleving van vele enkelingen, maar zijn gegeven met de maatschappelijke context. Hun signaalkarakter lijkt mij tijdgebonden. Als belangrijkste aanwijzing zou ik verouderen van ervaringen willen noemen.

V 50 Wij plegen zaken en gebeurtenissen die zich hier en nu voordoen, te interpreteren vanuit ervaringen die wij in ons verleden hebben opgedaan. Dit is een algemene wet van ons leven. Konden wij niet steunen op ons verleden, dan konden wij niets benoemen of gebruiken. Dankzij mijn verleden weet ik dat een lepel dient om ermee te eten. Hieruit kan worden afgeleid dat een persoon beter tot interpretatie van zijn bestaansveld in staat is naarmate
55 hij kan steunen op een langer en rijker verleden. Dit is wellicht de reden waarom in vroegere culturen soms „raden van ouderen” bestonden die hun licht lieten schijnen wanneer belangrijke en moeilijke beslissingen moesten worden genomen. Men koos daartoe ouderen die een rijke ervaring hadden kunnen opdoen. Een markant voorbeeld is de Romeinse senaat; onze woorden „ouderling” en „priester” (*presbyteroi* = ouderlingen) herinneren daaraan. Deze
60 denkwijze lag voor de hand in tijden die meer statisch waren dan de onze, toen namelijk de mensen stierven in dezelfde soort wereld als die waarin zij waren geboren; dan blijven namelijk alle opgedane ervaringen bruikbaar. De situatie wordt echter anders wanneer het gemeenschappelijke leven zo dynamisch wordt, dat een persoon sterft in een ander soort wereld dan die waarin hij werd geboren. Dan blijven immers niet alle opgedane ervaringen
65 zonder meer bruikbaar. Dan wordt het, teneinde bij de tijd te blijven, nodig dat iemand zich ten dele weet los te maken van vroegere ervaringen. Dan is het niet voldoende steeds bij te leren, maar moet men ook leren áfleren. Tijdens de Tweede Wereldoorlog bleken nogal wat militaire ervaringen van voorafgaande tijden onbruikbaar.

VI Vandaar dat nu het merkwaardige feit zich voordoet dat belangrijke ervaringen, die vroeger
70 zijn opgedaan, min of meer onbruikbaar worden. Ik doel hier op basiservaringen die dienen als grondslag van waaruit vele situaties en feiten geduid worden. Personen die zulke ervaringen hebben opgedaan, maken soms zozeer daarvan gebruik dat zij erdoor worden getekend. Het is nodig dit met enkele voorbeelden toe te lichten.

VII Voor mij is de ervaring van het dorpse mesomilieu zeer belangrijk geweest. Ik heb de eerste
75 twaalf jaar van mijn leven in zo’n mesomilieu doorgebracht. Natuurlijk was ik Nederlander en maakte ik deel uit van de Nederlandse maatschappij. Maar die grote maatschappij was voor mij slechts vaag zichtbaar vanuit het dorp waarin ik woonde. Mijn kijk op alles werd beslissend beïnvloed door de dorpscultuur. Wij hadden weinig oog voor zaken die in het dorp geen rol speelden. Lieten deze zich toch aan ons zien, dan vonden wij ze vreemd, raar. Wij waren
80 eraan gewend te leven onder de alom tegenwoordige en altijd waakzame dorpscontrole die ons leven normeerde. De dorpsnormen waren boven alle twijfel verheven. Gesloten gezinnen bestonden niet en daarom was verregaande asocialiteit uitgesloten; de dorpse omgeving greep in en voorkwam excessen. Vanuit die ervaring is de actuele situatie voor mij nog altijd niet zonder meer gewoon. Wij leven immers nu vanuit de woning onmiddellijk in de grote maatschappij. In beginsel kunnen buurtbewoners even ver van ons af staan als mensen die wonen
85 in onzichtbare verten. Het mesomilieu bestaat vaak niet meer en waar het nog bestaat is het verzwakt. Zij die ooit in een mesomilieu hebben geleefd, vinden zijn afwezigheid niet helemaal vanzelfsprekend. Dit houdt niet per se in dat zij heimwee hebben naar de vroegere situatie. Zij weten immers maar al te goed dat het mesomilieu niet alleen geborgenheid gaf, maar ook
90 beklemming. Wel beseffen zij het historische, en dus wisselvallige karakter zowel van de vroegere als van de actuele situatie. Ten aanzien van beide hebben zij enige afstand.

VIII Een ander voorbeeld is de beleving van hen die de crisis van de jaren dertig hebben gekend, en daarna het *Wirtschaftswunder*. Zij hebben op vele zaken een wat andere kijk dan jongeren, die deze overgangen niet hebben meegemaakt. Tijdens de crisisjaren waren er zeer vele mensen
95 wier borden leeg dreigden te blijven. Kinderen keken hun ouders gretig naar de ogen, vragend om meer. Voedsel en ook kleding waren schaars, en dat terwijl de winkels vol waren en de prijzen laag. Deze situatie duurde jarenlang voort. Werkloosheid betekende gevaar voor ontbering. De toestand verbeterde iets, laat in de jaren dertig, maar toen kwam de Tweede Wereldoorlog met een nieuwe vorm van schaarste. Toen hebben wij levensmiddelen
100 in het algemeen, en voedsel in het bijzonder, leren waarderen op zulk een manier dat wij er moeite mee hebben te wennen aan onze wegwerpmaatschappij. Toen had ook de baan een andere betekenis dan nu. Hij was allereerst verzekering van het naakte bestaan, mogelijkheid tot leven. Aan de baan was ook wel sociaal aanzien verbonden, maar dat was veelal niet

hoog en kwam zeker niet op de eerste plaats. Nu is het naakte bestaan door onze wetten ook
105 buiten baanverband verzekerd. De baan biedt nu eerst en vooral aanzien; dankzij de baan
telt iemand mee, hoort hij erbij. Voor hen die de crisis hebben gekend is de actuele sociale
zekerheid een hoge waarde, die nog altijd iets weg heeft van een verrassing. Vanuit de crisis-
beleving maakt iemand gemakkelijk onderscheid tussen het nodige dat moet en de luxe die
niet per se hoeft. Kortom, de kijk van mensen die de crisis van de jaren dertig hebben gekend,
110 lijkt aanmerkelijk te verschillen van de kijk van hen die deze ervaring niet kennen. Dit be-
moedijkt soms de dialoog, omdat van twee kanten gedacht wordt vanuit verschillende onbe-
sproken vanzelfsprekendheden.

IX

De ervaring van het verzuilde bestaan is een derde voorbeeld. Zij die, levend binnen een
zuil, deze hebben ervaren, enerzijds als tehuis dat geborgenheid bood, anderzijds als een
115 vesting die invloeden van buitenaf weerde en iets weg had van een gevangenis, leven anders
in onze maatschappij dan zij die op dit punt geen ervaring hebben. Zuilen mogen niet meer
zo hecht zijn als vroeger, helemaal verdwenen zijn zij niet en hun nestgeur is op vele manieren
nog rijkelijk aanwezig. Zij die in een zuil geleefd hebben, herkennen die nestgeur. Zij zijn
ook gevoelig voor de taal van de verzuiling die vaak nog doorklinkt. Zij onderkennen ook
120 gauwer de pogingen tot herstel van de zuilen. Zij verwonderen zich ook, meer dan anderen,
over de openheid van levensbeschouwelijke groepen voor elkaar. Zij worden soms ook ge-
waar dat het niet altijd gemakkelijk is te leven zonder levensbeschouwelijke geborgenheid: met
die geborgenheid waren ook de standpunten gegeven die men in had te nemen ten aanzien
van moeilijke vraagstukken; men was ontslagen van het zoeken en kende niet de angst van
125 de twijfel.

X

Ten slotte nog het voorbeeld van de seksuele beheersingsmoraal waaronder vele ouder
wordende mensen hebben geleefd. De basisnorm van die moraal was zeer eenvoudig: seksuele
activiteit is slechts toegestaan binnen het wettige huwelijk van man en vrouw, zonder uitslui-
ting van de voortplanting. Zij die deze moraal een tijdlang hebben geïnternaliseerd blijven
130 daardoor getekend, zelfs wanneer zij zich ervan bevrijd hebben; vanwege de herinnering aan
de gevangenschap heeft immers de vrijheid een aparte kleur.

XI

Wat heeft dit alles met veroudering te maken? Iemand in wie dit soort ervaringen werkzaam
is, die van daaruit waardeert en spreekt over de waarde der dingen, wordt soms gewaar dat zijn
gesprekspartners zijn ervaringen niet delen en dus vreemd staan ten opzichte van zijn meningen
135 Hij wordt dan gestoord in zijn illusie dat hij de zin voor allen aan het licht brengt, dat zijn
belichting waarheid onthult.

XII

De bekoring is groot om te denken dat de ervaring van vroeger licht werpt, ook op de
wereld van nu. Is het mesomilieu niet op de menselijke maat gesneden en missen stedelingen
van nu de buurt eigenlijk niet? Zijn ^{zijn} voedsel, levensmiddelen, niet kostbaar en moeten zij niet
140 altijd met respect worden behandeld? Is onze wegwerpmatschappij niet bedenkelijk? Leven
mensen zonder levensbeschouwing, zonder levensbeschouwelijke groep, niet in de kilte? Kan
vrijheid ooit het laatste woord zijn inzake seksuele activiteit? Twee dingen worden dan gemak-
kelijk vergeten. Vooreerst dat de ervaringen van vroeger, hoe verhelderend ook, slechts „een”
belichting zijn, en niet „de” belichting. In de tweede plaats kan vergeten worden dat ook de
145 ervaringen van nu verhelderend kunnen zijn. Jonge mensen gebruiken de verzekerde thuis-
basis als vertrekpunt om de wereld te bereizen. Niet getekend als zij zijn door enig meso-
milieu bewegen zij zich gemakkelijker in de grote wereld. Niet vertrouwd met een levens-
beschouwelijke zuil staan zij frank en vrij ten opzichte van het verschijnsel levensbeschouwing,
en vinden zij exogene levensbeschouwingen niet vreemder dan die welke zij aantreffen in de
150 nabije omgeving. Tenslotte maakt de nieuwe vrijheid op seksueel terrein ruimte voor nieuw-
soortige normen. Met andere woorden: de afwezigheid van de vroegere ervaringen blijkt
meer dan leegte. Zij die van de vroegere ervaringen vervuld zijn, missen wellicht ook iets.
Ouderen hebben dankzij hun beslissende ervaringen hun kijk, maar jongeren hebben, dankzij
hun ervaringen, de hunne. Beide manieren om tegen de dingen aan te kijken, zijn situatie-
155 gebonden. Maar de situatie der jongeren is die van nu. Nestelen ouderen zich al te vast in de
ervaringen van vroeger, dan handhaven zij een kijk die wordt tot anekdotische bijzonderheid
waarnaar jongeren best eens willen luisteren, maar waarmee zij niet regelmatig lastig gevallen
willen worden.

XIII

160 Dit is een ervaring van veroudering die ik nogal eens heb opgedaan. Ik benutte ervaringen
die ik van beslissend belang achtte, om de zin van allerlei dingen aan het licht te brengen.
Maar dankzij de reactie van jeugdige toehoorders werd ik gewaar dat ik mijn ten dele verou-
derde kijk motiveerde en rechtvaardigde, en niet „de” kijk op „de” dingen bood. Ten on-
rechte vroeg ik aan jeugdige toehoorders zich met die optiek te vereenzelvigen. Het is voor
165 hen toch niet nodig met mij terug te keren naar mijn vroegere wereld, daar mijn belevingen
te delen, teneinde zich tenslotte mijn kijk eigen te maken? Ik moest tot de erkenning komen
dat een veel eenvoudiger weg voor de hand lag: met de jongeren de actuele wereld ervaren en
van daaruit de zin der dingen belichten. Maar dit houdt een relativering van gekoesterde
ervaringen in. De wenselijkheid van dit soort relativering wijst erop dat je al een flink stuk
leven achter de rug hebt.

EINDEXAMEN VAN DE TWEDE LEERKRING
VAN DE PEDAGOGISCHE ACADEMIES 1985

Onderwijzersstaatsexamen 1985

NEDERLANDSE TAAL EN LETTERKUNDE

TEKSTOPGAVE

Dinsdag 26 maart, 14.00–16.15 uur

Vragen bij de tekst „Verouderen en zinvol bestaan”.

1. Leg uit waarom volgens Kwant het vaststellen van de grens tussen oud en nog-niet-oud moeilijker wordt, als we „inspraak verlenen aan de betrokkenen” (regels 4–5).
2. a. Maak het verschil duidelijk tussen het relatief en het absoluut gebruik van de term „veroudering” (regels 17–18).
b. In welke betekenis (relatief of absoluut) wordt de term in het verdere betoog hoofdzakelijk gebruikt?
3. Wat is volgens Kwant er de oorzaak van dat levenservaring tegenwoordig minder gewaardeerd wordt dan in vroeger tijden?
4. De voorbeelden die Kwant geeft van het verouderen van ervaringen (alineä's VII t/m X) bestrijken vier terreinen. Benoem deze vier terreinen.
5. a. Zeg in eigen woorden wat bedoeld wordt met: „We leven immers nu vanuit de woning onmiddellijk in de grote maatschappij” (regels 84–85).
b. Hoe staat Kwant tegenover dit verschijnsel? Betrek ook alineä XII in uw antwoord.
6. Licht toe dat zowel de vroegere als de actuele situatie gekarakteriseerd kan worden als „historisch en dus wisselvallig” (regels 90–91).
7. Welke „onbesproken vanzelfsprekendheden” (regels 111–112) leven er bij ouderen ten aanzien van een baan en welke vanzelfsprekendheden staan er bij jongeren tegenover?
8. a. Inhoudelijk is er een relatie tussen de alineä's VII t/m X enerzijds en alineä XII anderzijds. Geef kort aan hoe de genoemde tekstgedeelten zich tot elkaar verhouden.
b. Welke functie heeft alineä XI?
9. In alineä XIII raadt Kwant ouderen aan „met de jongeren de actuele wereld (te) ervaren en van daaruit de zin der dingen (te) belichten”. Welke van de drie vormen van veroudering die hij in alineä III onderscheidt, bestrijdt hij daarmee? Licht uw antwoord toe.

Tekstopgave 1985 Nederlandse taal en letterkunde

Vragen bij de tekst van R.C. Kwant, Verouderen en zinvol bestaan

1 Als de betrokkenen van binnenuit voelen dat ze nog niet oud zijn, alhoewel ze misschien wel lichamelijke kenmerken gaan vertonen, geeft dat misschien wel een andere grens aan als dat buitenstaanders denken.

2a Een vijftientwintigjarige turnster zal verouderd genoemd worden omdat een turnster haar top bereikt tussen de vijftien en twintig jaar. Dit noemen we relatieve veroudering. Een meneer van 80 jaar waaraan uiterlijk te zien zal zijn dat de veroudering heeft toegeslagen wordt oud genoemd. Dit is een voorbeeld van absolute veroudering.

2b In relatieve betekenis.

3 De levenservaringen worden minder gewaardeerd, omdat ze onbruikbaar zijn. Het maatschappelijk leven is dynamisch en als een persoon sterft, dan doet hij dit in een andere wereld dan waarin hij is geboren. De militaire ervaringen b.v. van de Tweede Wereldoorlog bleken onbruikbaar te zijn. Zo is het ook met andere ervaringen. Vroeger kon een persoon een betere interpretatie aan zijn bestaansveld geven, naarmate hij steunde op een langer en rijker verleden in een statische samenleving.

- 4
- * het milieu. (woon-leefmilieu).
 - * de economische situatie
 - * de verzuiling van de maatschappij
 - * het sexuele (beheersings)moraal.

5a Ons leven wordt niet meer bepaald door de normen van een besloten omgeving. Deze subcultuur is weggefallen en we moeten onze normen nu zelf bepalen.

5b Voor Kwant is de huidige situatie nog steeds niet zonder meer gewoon. Dit houdt niet in dat hij heimwee heeft naar het mesomilieu wat hij heeft beleefd gedurende zijn jeugd.

6 Je zou kunnen zeggen dat je nu sneller over historisch en wisselvallig kun spreken omdat de situatie in tegenstelling tot vroeger steeds sneller en vaker aan veranderingen onderhevig is. (Oudere mensen)

7 Ouderen zien een baan als het verzekerd zijn van een bestaan, voedsel en levensmiddelen zijn dingen waarmee je zuinig mee moet omspringen en aanzien is niet op de eerste plaats belangrijk terwijl voor jongeren die gewend zijn aan de sociale zekerheid (en dit niet als prioriteit zien) meer streven voor sociale aanzien dat een baan kan geven.

8a In beide tekstgedeelten worden de jongeren en ouderen tegenover elkaar geplaatst. De jongeren worden belicht vanuit hun levensovertuiging verkregen uit ervaringen van een andere wereld, dan de ervaringen die ouderen hebben gekregen uit een wereld die verschilt van de huidige realiteit.

8b Een verklarende functie. Wat hebben deze voorbeelden uit alinea VII tot en met X nu met veroudering te maken. In deze alinea geeft hij aan waarom ervaringen uit vroeger tijden niet alleen als waardevol kunnen worden bestempeld, omdat ze nu niet meer in onze huidige dynamische maatschappij toepasbaar zijn. Daarom loopt een oudere vaak tegen de lamp als hij merkt dat zijn ervaringen niet altijd meer als waardevol voor de jeugd wordt beschouwd. (vb.).

9 Hij bestrijdt psychische veroudering. Hij geeft ons het goede voorbeeld door zich een vernieuwde kijk eigen te maken, d.w.z. zich open zet voor jongeren en de actuele wereld. Hij heeft daarvoor echter afstand moeten nemen van wel eerder doorgemaakte ervaringen.